

UDK 179:504.03
179:37.01
504:37.01

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. 10. 2006.
Prihvaćeno: 03. 12. 2006.

BIOETIČKA EKUMENA: POTREBA ZA ORIJENTACIJSKIM ZNANJEM

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: icifric@ffzg.hr

Sažetak

U radu se obrazlaže pojam bioetičke ekumene i potreba za promjenom u sustavu edukacije. U globalizaciji i socijalnoekološkoj krizi nastala potreba za ekološkim prosvjetiteljstvom i ekološkim civiliziranjem. Bioetička edukacija njegova je sastavnica.

Odnos između prirode i kulture promatra se preko pojmova biotička i kulturna ekumena. Koloniziranjem biotičke ekumene nastaje antropobiotička ekumena – svijet kolonija, koja se sustavno povećava, pa se kolonizira već kolonizirano u biotičkoj i kulturnoj ekumeni. Ekumene imaju svoje materijalne strukture, ali nemaju zajedničku duhovnu strukturu. Bioetička ekumena je njihova povezujuća duhovna struktura.

S napretkom u epohi moderne povećava se konflikt između biotičke i kulturne ekumene u kojemu je ugrožen život kao zajedničko dobro svih raznolikih kultura suvremenoga čovječanstva. Život desakraliziran pa je potrebno uspostaviti normativno značenje života. To je moguće primjerenom ekološkom i bioetičkom edukacijom.

Obrazovni sustav modernog društva daje prioritet obrazovanju a ne odgoju, pa proizvodi edukacijski deficit. Znanstveno znanje (Wissenschaftswissen) nije dovoljno učinkovito za prevladavanje ekoloških konflikata nego je potrebno orijentacijsko znanje (Orientierungswissen). Bioetička edukacija omogućava orijentacijska znanja i nadilaženje „kulture koristi” (Nutzenkultur) u prilog „normativne kulture” (Normkultur).

Bioetička ekumena se u sociološkom pogledu može promatrati kao proces (ekološkog civiliziranja konflikata između biotičke i kulturne ekumene), kao empirijsko stanje (bazičnih bioetičkih načela u kulturnoj ekumeni) i kao projekt (izgradnje konceptualne integracije biotičke i kulturne ekumene).

Ključne riječi: bioetika, edukacija, ekumene: antropobiotička, biotička, bioetička i kulturna, ekološko prosvjetiteljstvo, znanstveno znanje

1. BIOETIČKA EKUMENA I KOLONIZIRANJE PRIRODE

Nekoliko desetljeća bioetička pitanja u društvu postaju sve aktualnija a zahtjevi da se u obrazovni sustav ugrade bioetički sadržaji sve učestaliji. Potreba za bioetičkim znanjima proizlazi iz činjenice da suvremena civilizacija ima dovoljno znanstvenog znanja da savlada ekološke i socijalne krize, ali to ipak ne čini. Svjesno ostaje „ušančena” u povije-

snom mišljenju linearnosti socijalnog razvoja i središnjeg znanstveno-tehničkog jezgra s resursnom potporom periferije, ili unatoč potrebi nema unutarnje snage za prevrednovanjem vlastitog bića novim kriterijima. Za razliku od znanstvenih znanja, orijentacijsko znanje može pomoći u prosudbi primjene znanstvenog znanja i ponuditi odgovore o postupanju prema životu i to u vrijeme globaliziranja socijalnoekološke krize i potrebe novog prosvjetiteljskog djelovanja. Riječ je o planetarnom, dakle ekumenskom širenju vrijednost života kao etičke norme za čovjekove postupke i društveno postupanje u raznolikim kulturama koje tvore kulturu današnjega čovječanstva.

Smisao govora o bioetičkoj ekumeni je poticaj mišljenju za nešto drugačiji pristup globalnom kontekstu bioetičkih pitanja a to znači i samom procesu promjena u novog osmišljavanja edukacije. Opća teza od koje se polazi može se formulirati ovako: *Bioetička ekumena*¹ je projekt integrativnog prevladavanja krize *biotičke* i *kulturne ekumene* u kojemu ona sudjeluje kao u procesu nastajanja *ekološkog prosvjetiteljstva* 21. stoljeća, kao početka novog humanizma.

S globaliziranjem svijeta nastaje potreba za novim promišljanjem o etičkim načelima na kojima će se graditi suvremeno društvo (kultura) i odnos društva (kulture) prema životu – *biološkom biću*, ali i prema drugim društvima (kulturama) kao oblicima socijalnog života – *kulturnom biću*. Obje ekumene – biotička i kulturna, bit će u budućnosti egzistencijalno ugrožene – biotička više nego kulturna, pa je nužan koncept integrativne i integrirajuće bioetičke ekumene: integrativne jer u sebi integrira bioetička načela o životu iz kultura i tradicija u jednu strukturu načela, a integrirajuće jer se načela primjenjuju na obje ekumene i strukture nastale njihovom komunikacijom i konfrontacijom. Kriza postmodernog svijeta za biotičku ekumenu znači da je nastalo doba ekološke krize, a za kulturnu ekumenu da nestaje doba raznolikosti kultura, pa civilizaciju drže na okupu komercijalne veze (Rifkin, 2005:19).

Bioetička ekumena odnosi se na perspektive čovjekova života i raznolikih oblika života u susvijetu (Mitwelt)², ali i na život (opstanak) raznolikih ljudskih kultura i svijeta „kolonija” (koloniziranog, antropogeniziranog). Pojam „kolonija” (odnosno kolonije) u antropološkom smislu odnosi se na čovjekovo mijenjanje (kultiviranje) intaktnog prirodnog svijeta, čiji je konačni rezultat po Gehlenu „druga priroda”, kultura, samo čovjekov svijet (Gehlen, 2005:33). S nastankom kulture nastaje sustav ideja, mreža simbola i organizacija pa je moguć sustavan i veći utjecaj kulture (kulturne ekumene) na prirodu (biotičku ekumenu). U povijesnom smislu pojam kolonija se proširuje i na djelovanje modernog društva (kulture) kao „kultiviranje” autohtonih arhajskih i općenito premodernih kultura. U oba slučaja – kultiviranje prirode i kultiviranje kultura – nastaju promjene ili novi „materijalni proizvodi” ljudske kulture.

1 Starogrčka riječ oikūménē označavala je naseljeni prostor svijeta, tj. tadašnji prostor Sredozemlja.

2 Peter Kampits (1978) prvi (na njemačkom jezičnom području) pledira da se Um-welt (okolish) shvati kao Mitwelt (susvijet)

Ne samo danas, nego se i u povijesti zbivalo kultiviranje drugih kultura, a često se tumači kao primjena kulturnog nasilja. Primjerice, veliki imperiji (Rimsko carstvo) ili u novijoj povijesti europske kolonijalne sile „kultivirali” su domorodačko stanovništvo (Fanon, 1973) na okupiranim područjima putem tradicija ili domaćih religija ali i širenjem vlastite kulture i obrazaca življenja kao i tehničkih postignuća, uključujući kasnije i obrazovanje domorodaca u inozemstvu. Domoroci su ih najprije odbijali kao osvajače, ali su ih trpjeli kao nužno zlo i kasnije prihvaćali elemente njihove kulture. Te zemlje danas „željne” napretka, jer su uglavnom ovisne o bivšim kolonizatorima. Kultiviranje drugih kultura nije samo nasilno, jer jedna kultura postepeno preuzima neke elemente od neke druge kulture. To se katkad naziva i proces modernizacije (posebice kada se misli na životne obrasce modernog društva i tehnološki razvoj) koji ne teče ni danas bez konflikata, a tumači se kao „sukob civilizacija” (Huntington, 1993).

No, nakon nekoliko tisućljeća od početka neolitskog kultiviranja prirode, proces koloniziranja se ponavlja, pa se u sljedećem „koraku” kultiviranja, kultiviranje odnosi na „kultiviranje kultiviranoga”, odnosno „koloniziranja koloniziranoga”. Koloniziranje shvaćamo kao proces koji se odnosi na obje ekumene – kulturnu i biotičku ekumenu, a može se zbivati istodobno: neka kultura se širi na druge kulture a istodobno i na prirodni okoliš. Ovisno o predmetu bavljenja, u znanostima o kulturi više je riječ o koloniziranju kulture, a u prirodnim znanostima o koloniziranju prirode. Koloniziranje kulture odnosi se ne samo na druge kulture, iako se to u globalnim razmjerima lakše može prepoznati, nego se zbiva i unutar vlastite kulture. Primjerice, kultura zapadnih društava nije jedinstvena, nego u sebi (još) uvijek sadržava dijelove ranije kulture i kulturnih tradicija. Koloniziranje unutar jedne kulture može se pratiti na primjeru procesa urbanizacije u kojemu urbana kultura (grad) postaje predložak kulturnih promjena u ruralnom području (selu), ili pak na primjeru redukcije kulturnih periferija. Međutim, nema koloniziranja prirode bez kulture koja daje sociokulturni obrazac – ciljeve i smisao procesu kolonizacije, pa se oba koloniziranja mogu shvatiti kao jedan proces stvaranja kolonija.

Glede utjecaja kulture (društva) na prirodu, proces antropizacije oblikuje koloniju kao povijesno promjenjiv sustav kulturno-prirodnih struktura, novo „društveno prirodno stanje” (Görg, 1999), kojeg u kontekstu primjene termina „ekumena” možemo nazvati *antropobiotička ekumena*. Ona je medij između biotičke i kulturne ekumene, ali je i sama tijekom povijesti postala predmet kolonizacije. U nekom pokušaju tipologije mogu se razlikovati tri kolonizacije. Prva je sam nastanak promjena okoliša (prirode) kao nastanak „druge kulture”. Druga je utjecaj kulture na biotičku ekumenu, a treća utjecaj visoke (moderne) kulture (kulturne subekumene) na ostale kulturne subekumene. Koloniziranje ima identično značenje: davanje smisla predmetu koloniziranja vidljivom u rezultatu – koloniji. Čovjek daje prirodi novi smisao, a subekumeni novo značenje.

Za razliku od pojmova „kolonija” i „antropobiotička ekumena”, bioetička ekumena znači internaliziranje bazičnih bioetičkih načela kao orijentacijskih vrijednosti i orijentacijskih znanja (Orientierungswissen) u individualnu čovjekovu svijest i u sustave vrednota suvremenih društava (kultura) u kojima je osim načela slobode, autonomije, pravde, čovječnosti itd., život ključna vrijednost.

Što je bioetička ekumena? U razumijevanju svijeta polazimo od tri pojma – tri ekumene: biotičke, kulturne i bioetičke. Biotička ekumena je ekumena života – naseljenost zemaljskog prostora živim svijetom (različitim oblicima života). Kulturna ekumena je ekumena rasprostrtosti proizvoda čovjekove kulturne evolucije – rasprostrtnost kultura na zemaljskim prostorima. Kulturnoj ekumeni pripada i svijet tehnike (tehnički pod-sustav kulture) kao rastuća i šireća materijalna dimenzija kulture. Biotička i kulturna ekumena najčešće se tumače kao međusobno konfrontirajući sustavi: kultura versus natura. Ne samo da se tako shvaća njihov odnos, nego su one u zbilji u stalnoj objektivnoj interakciji čiji je „produkt” (posljedica) nastanak nove (novih) zajedničke strukture, tj. „kolonije”. S kolonijom nastaje i druga konfrontacija: kultura versus kolonija. Pojam kolonija se odnosi na strukture modificirane biotičke ekumene, ali i na modificirane strukture nastale koloniziranjem kolonije. Nastanak „kolonije” izaziva (barem) dvije posljedice. Prvo, povećanjem tehničkog podsustava kulturna i biotička ekumena proizvode sve veću koloniju kao sustav novih struktura. Kolonija se povećava i proširuje na štetu prirodnog svijeta – biotičke ekumene i na štetu prirodi bliskog svijeta – tehnički nerazvijenih kultura (društava). Kolonija je tampon zona konflikata između kulture i prirode. Širenje kolonije smanjuje (amortizira) konflikt kulture i prirode, ali najprije otvara a onda i povećava konflikte između kulturne ekumene i kolonije. Ovaj proces teče spiralno pa kolonizirani svijet postaje ponovno prostor utjecaja (konflikta) s kulturom, tehnički moćnijom kulturom koja na taj način ponovno stvara novu koloniju tijekom povijesnog procesa (utjecaja kulture na okosvijet) čovjekova aktivnog odnosa prema svijetu³. U ljudskoj povijesti dva su izrazito vidljiva razdoblja koloniziranja i nastanka kolonije: neolitsko, neolitska revolucija i industrijsko, industrijska revolucija. U oba razdoblja povijesno su nastale nove kulture – kulturne ekumene. I današnji postmoderni svijet proizvod je koloniziranja koloniziranog i to ne samo biotičke ekumene nego i kulturne ekumene. Kolonije su materijalni dokazi čovjekove kulturne evolucije. Drugo, pitanje života (različitih oblika života) biotičkoj ekumeni se proširuje i na problem života u koloniji, pa se otvaraju nova bioetička pitanja. Bioetička pitanja povijesno ne započinju s pitanjem života u biotičkoj ekumeni, nego s pitanjem života u kulturi (zabrinutost za ljudski život) i koloniji: GMO, postupanje u uzgoju životinja, život koloniziranih sustava – ekosustava. Taj problem, problem života treba proširiti i na pitanje života urođeničkih i općenito predmodernih kultura koje sustavno gube snagu vlastite izvornosti i nestaju. Njihovo nestajanje je trajni gubitak za čovječanstvo a proces nazivamo *kulturna entropija*.

Bioetička ekumena je ekumena života na Zemlji (nasuprot „ekumeni stvari”). Ekumena stvari kao dio kulturne ekumene postmodernog društva sve više utječe na oblikovanje ciljeva ljudskog života i zahtijeva prilagođavanje moralnih normi

3 U ljudskoj povijesti dva su izražena razdoblja nastanka „kolonija” – koloniziranja. Prvo je neolitsko razdoblje (revolucija) a drugo industrijsko razdoblje (revolucija). Današnji postmoderni svijet proizvod je koloniziranja koloniziranog svijeta.

tehničkim mogućnostima. Ona postaje planetarna pošast ponude, koja kaže: kupi me, imaj me! Bioetička ekumena je istodobno proces, empirija i projekt povezujućeg koncepta biotičke i kulturne ekumene. Za razliku od biotičke i kulturne ekumene ili kolonije (antropobiotičke ekumene), sadržaji bioetičke ekumene nisu materijalne prirode – bića ili predmeti stvari (kulturni artefakti) nego duhovne prirode – bioetička načela, vrednote, orijentacijska znanja. Ona je, dakle, dobrovoljna zajednica svjesnih ljudi, duhovna tvorevina, nematerijalizirana kultura, podložna povijesnim mijenama ovisno o kulturno-povijesnom definiranju i shvaćanju života kao vrijednosti u nekoj kulturi, odnosno civilizaciji. Kao duhovna tvorevina, u teoretskom mišljenju bioetička ekumena može se ograničiti samo na ljudski život (ili kulturu), na život nekih živih vrsta ili – što nam se čini najprihvatljivije, obuhvatiti sav život, život kao takav. Život – bios, može se odnositi na čovjeka ili na neljudska živa bića. U oba slučaja postoje različita shvaćanja što je vrijedan život, tko je vrijedan života, tko (što) je čovjek. Jednako se tako može proširiti i na ekosustave, ali i na kulture. Materijalizacija bioetičke ekumene podrazumijeva institucije zajedničke kulturi, odnosno kulturama, koje primjereno prenose ideju o vrijednosti života i bioetike. Njezin ključni instrument je učinkovita edukacija. Svaki edukacijski kurikulum trebao bi sadržavati osim objektivnih, znanstvenih znanja (Wissenschaftswissen), primjenjivih znanja (Anwendungswissen), raspoloživih znanja (Verfügungswissen) i orijentacijska znanja (Orientierungswissen) – znanja o načelima koja definiraju i propituju smisao primjene znanstvenih znanja. Edukacijski kurikulum odnosi se i na vjersku i religijsku edukaciju.

2. MODERNO DOBA I EKOLOŠKO PROSVJEĆIVANJE

Bioetička pitanja dio su kompleksnog sociokulturnog konteksta: razvojnog, znanstvenog, paradigmatškog, ekološkog, itd., koji je omogućio kritiku napretka⁴ i njegovih posljedica i u kojemu se postavlja zahtjev za novim „ekološkim civiliziranjem” koje bi uravnotežilo čovjekovo iskustvo kulturne raznolikosti načina življenja (kulturne ekumene) s biološkom raznolikosti svijeta prirode (biotičke ekumene). S povećavanjem aktualnosti konteksta, povećava se i aktualnost bioetike i njezin prinos ekološkom civiliziranju.

2.1. Kontekst bioetičke problematike

Naznačit ćemo samo nekoliko točaka koje nam se čine relevantni kontekst bioetičkog diskursa, imajući na umu ograničenost takve kratke skice.

- a) *Održivi razvoj* (Hauff, 1987) usprkos različitim kritikama (da je prazna formula, politička parola, proturječnost pojma u sebi itd.), prihvaćen je na Konferenciji UN

⁴ Napredak se uglavnom koristi u singularu i misli na pozitivne tekovine, iako je preciznije govoriti o napretku kao pluralu, tj. o „naprecima” znanosti i umjetnosti (Wehrspaun i Wehrspaun, 2002:41) ili ekonomski, tehnički, socijalni napredak itd.

Treba razlikovati kritiku (različitih) koncepcija napretka, kao i same ideje napretka od kritike određenog napretka kao povijesne prakse začete i oblikovane u europskom kontekstu.

o okolišu i razvoju 1992. godine kao izgledni koncept budućnosti čovječanstva – svijeta i čovjekova susvijeta, a nastoji se aplicirati u različitim socijalnim i ekološkim uvjetima u obliku nacionalnih strategija razvoja i s uvažavanjem međunarodne regulative. Da se podsjetimo, održivi razvoj je takav razvoj koji može i treba uskladiti zaštitu ekosfere, stabilan gospodarski razvoj i pravednu raspodjelu socijalnih šansi danas, bez rizika perspektiva nasljednim generacijama. Zbog produbljivanja ekološke krize, povećanja razlika u stupnju razvijenosti između razvijenih i nerazvijenih zemalja (Huber, 1995; Brand, 1997) postao je metafora i izazov za globalne razvojne perspektive. Razvoj nedvojbeno aktualizira pitanje etičkih načela i moralnosti postupaka u ostvarivanju razvojnih ciljeva. To se odnosi na shvaćanje razvoja kao kulturne evolucije čovječanstva, pa svaki razvoj kao i održivi razvoj (kao pitanje života) podliježe etičkim prosudbama s obzirom na njegove antropološke posljedice. Njegova sredstva, akteri, ciljevi i smisao postaju također predmet bioetičkih propitivanja.

- b) *Legitimacijska kriza znanosti* postaje sve očitija. Tome su dva razloga. Prvi je povijesno-kulturološki kao kraj „velikih pripovijesti” o znanju kao osnovi emancipacije čovječanstva – prosvjetiteljstvo, i racionalnog utemeljenja povijest – njemački idealizam (Lyotard, 1984). U postmoderni nema hijerarhije nego konkurencije pripovijesti, nestaje logike stalnog linearnog napretka, pa su osnove legitimiranja znanosti (filozofija, religija) dovedene u pitanje, ali proizvodnja znanja se ne zaustavlja, nego teče ubrzano. U dekonstrukciji povijesnog moderniteta nastala je praznina koja se pokušava popuniti traganjem za novom paradigmom. Drugi razlog je stanje unutar same znanosti. Diferenciranjem znanosti nastaje više specijaliziranih disciplina ali parcijalnih znanja. Od jedne znanosti nastaje niz pojedinačnih disciplina i subdisciplina koje se bave uskim poljem istraživanja i povećavaju znanstveno znanje. Istodobno ekološki problemi od pojedinačnih postaju globalniji i kompleksniji, pa suvremena znanost ne može dati zadovoljavajući odgovor na taj izazov: parcijalna znanja nasuprot globalnom problemu. U uvjetima globalne ekološke krize, perspektiva života i njegove reprodukcije, postaju još kompleksniji fenomen. Zato su potrebni interdisciplinarni i multidisciplinarni pristupi koji polaze od etičkih načela. Legitimiranje primjene upotrebljivog i raspoloživog znanja znanstvenih i tehničkih postignuća u praksi, bez kritičkog propitivanja kriterija etičnosti, odnosno primjene orijentacijskog znanja, postaje upitno i rizično za čovjeka i život u prirodi. Ta ograničenja ukazuju na potrebu oblikovanja i širenja bioetičke ekumene.
- c) *Promjena paradigme* označava nastanak novog razdoblja. Prošlo stoljeće obilježava traganje za novim paradigmama u ekonomiji, stilu život, u znanosti i mišljenja itd., pa se od ovoga stoljeća očekuje da bude „stoljeće ekologije” (von Weizsäcker, 1999), početak „tisućljeća kršćanskog doba” (FR, 85), „biotehnoško stoljeće” (Rifkin, 1999), „doba pristupa” (Rifkin, 2005), „bioetička epoha” (Čović, 2004) itd. Zapravo se radi o potrazi za novim legitimiranjem nastalih struktura svjetskog poretka, za meta-iskazima o „napretku čovječanstva”. Traganje za novom paradigmom ujedno je čovjekovo traganje za novim vrednotama života bez obzira na raznolikosti kultura (Macer,

1994:12-29, 1992:4-8) i religija (Küng, 1992, 1995). Glede kulturne ekumene, u povijesti je poznato da je na mnogim zemljopisnim prostorima prakticiran socijalni suživot različitih tradicija, religija i kultura, što ne znači da nije bilo i konflikata. (Primjera radi, kasni Rim, „K-und-K” monarhija, Bosna itd.). Problem suživota se danas u postmodernizmu ponovno otkriva, istražuje i objašnjava kao pitanje multikulturalizma (Mesić, 2006). Društvo i teorija više tragaju samo za socijalnom (kulturnom) paradigmom – paradigmom kulturne ekumene (kao što je to bio slučaj od prosvjetiteljstva), nego za takvom paradigmom koja će odgovoriti na njezin „suživot” s biotičkom ekumenom i koja može jamčiti ublažavanje međusobnih konflikata. Znanost – znanstveno znanje, ne može odgovoriti na to pitanje, pa je potrebno i orijentacijsko znanje i načela koja će legitimirati socijalnoekološku paradigmu.

- d) *Globalno pogoršanje okoliša* potvrđuje da se tendencijski pogoršavaju uvjeti života na Zemlji, čime se dugoročno ugrožava opstanak mnogih živih vrsta i samoga čovjeka. To potvrđuju različita istraživanja i projekcije. Klimatske promjene su sve intenzivnije, snižava se razina podzemnih voda, zagađuje zrak, zemlja i vode, ugrožava se biološka raznolikost itd., na što upozoravaju redovita izvješća Worldwatch Institute iz Washingtona, ali unatoč tome, ne prestaje povećanje čovjekovih aspiracija u potrošnji prirodnih dobara što prekoračuje mogućnost samoregulacije života prirode. Sve to utječe na nesagledive posljedice za biotičku ekumenu. Ideja neograničenih prirodnih izvora postala je stvar prošlosti (Meadows, 2006). Predviđa se da će nafta nestati do kraja ovog stoljeća, ako se nastavi s ovakvom potrošnjom. Ideja da priroda može sama regulirati sve čovjekove negativne utjecaje, također je stvar prošlosti. Danas čovjek traži nove prirodne izvore (primjerice, energetske), ali istodobno propituje mogućnost „bijega” na druge planete, kolonizacije nepoznatih prostora. U pozadini tog „bijega” nije samo mogućnost novog *oikosa* za čovjeka ili možda šansa da kao vrsta preživi u slučaju kataklizme na Zemlji, nego i sustavni nemar i neodgovornost za postojeći zemaljski *oikos*. Treba shvatiti da je velika razlika između rutiniziranog napretka u postmodernitetu (koji čovjeku više ne donosi ništa bitno novo) u kojemu moderni čovjek živi i geološke *budućnosti* Zemlje od koje strahuje. Čovjekov nemar prema raznolikosti okoliša (prirode), nemar je i prema raznolikosti kultura i obrnuto. Taj nemar se naročito izražava u doba globalizacije. Zato se može reći da je ekološka kriza – kriza biotičke ekumene, zapravo kulturna kriza – kriza kulturne ekumene i njezina odnosa prema biotičkoj ekumeni. Još preciznije: kriza jedne kulturne subekumene koja se odražava na čitavu današnju kulturnu i biotičku ekumenu.
- e) *Sekularizacija* je važan proces u europskoj i zapadnoj kulturi. Ona nije značila samo proces slabljenja utjecaja religije i crkve na društvo, nego (što je još važnije) interpretirala je – sekularizirala kršćanski pojam napretka. Od eshatološkog pojma napretka u kojoj se povijest svijeta tumači kao povijest spasa u konačnoj transcendenciji – a ukidanjem transcendencije nastaje „kraj povijesti” (Fukuyama, 1994), sekularizacija je napredak protumačila kao korak naprijed, kao distanciranje od prošlog, kao postizanje imanentnih ciljeva u životu pojedinca i modernog društva – ovdje

i sada!. Usmjerenost čovjeka na sadašnjost rezultirao je masovnom proizvodnjom potrošnih dobara, reproduciranjem sadašnjosti, društvom bez revolucionarnih ideja i promjena. Napredak je po Arnoldu Gehlenu postao rutina (Vatimo, 1991) koja ne vidi neki viši smisao života osim sadašnje egzistencije. Sekularizacija je također utjecala na promjenu morala. Krajem 18. stoljeća pored religijskog morala formirao se laički moral, pa u europskim društvima djeluju dva morala. Nažalost, u praksi se često ne postupa sukladno niti jednom od njih, nego se (kao u samoposluzi) osobno posuđuju prema potrebi. U potrošačkom društvu nestaje etičkih imperativa, kolektivne utopije, a u porastu je individualizam i osobno mišljenje. Danas postmoderne strategije življenja značajno reflektiraju na područje morala. Religija u suvremenom postmodernom društvu sve manje utječe na moral, a laički moral je nedostatan. S globalizacijom postaju intenzivniji susreti kultura i religija, koje nose različite slike čovjeka i svijeta, pa tako i odnos prema životu. Religijski pluralizam u Europi potiče na propitivanje novih vizija i smisla čovjekova života moderne Europe (Küenzlen, 2003), a znanstveno tehnički napredak djeluje na formiranje kulture indiferentne prema Bogu. Postmoderno doba traga za „velikim moralom“, „etikom konsenzusa“, za integrirajućim sustavom vrednota koje mogu jamčiti poštovanje i opstanak života kao takvoga. Suvremenoj kulturi potreban je bioetički moral kao ekumenski moral, koji će se odnositi na sve tri ekumene: kulturnu, biotičku i antropiotičku.

2.2. *Kritika i značaj prosvjetiteljstva*

Erich Fromm je napisao i ovo: „Veliko obećanje o neograničenom napretku – obećanje o ovladavanju prirodom, o materijalnom obilju, o velikoj sreći za većinu ljudi i nesmetanoj osobnoj slobodi – podržavalo je nadu i vjeru naraštaja od početka industrijske ere” (Fromm, 1984:13). Za kritičare takova napretka i posljedica industrijskog društva to je do danas ostala velika iluzija projekta moderne – slobode i blagostanja za sve, i to prema uzoru zapadnoga svijeta, koja danas nije primjenjiva niti poželjna (Piechocki, 2002:34)⁵. Negativne posljedice moderne epohe potiču kritičke osvrte na same duhovne osnove moderne paradigme, od kojih je ključno prosvjetiteljsko nasljeđe. Opravdano se ukazuje da je dominacija razuma (ratio) i čovjeka indirektno utjecala na stvaranje struktura koje su izazvale suvremene ekološke posljedice i da je potrebno razmisliti o suvremenoj vrijednosti prakticiranja humanoekološke paradigme i dominaciji znanstvene paradigme prirodne znanosti u razvoju društva i kulture. Kritika prosvjetiteljstva nije njegovo odbacivanje, nego više potreba za suvremenim (re)interpretiranjem njegove uloge u napretku. Takva (re)interpretacija se problematizira u okviru diskursa o postmodernitetu.

Moderna je uspostavila dominaciju kulturne ekumene uopće i to jedne povijesno oblikovane subekumene (zapadne kulture) s tendencijom da postane jedina kulturna eku-

⁵ Krajem 14. i početkom 15. stoljeća u teologiji i filozofiji razlikovala se „via antiqua” i „via moderna”. Kasnije se nova epoha jednostavno nazvala „moderna” (Wohanka, 2002:66).

mena nad biotičkom i ostalim istodobno postojećim raznolikim kulturnim subekumenama. Zato se još u prosvjetiteljstvu postavilo pitanje da li razvoj znanosti i umjetnosti doprinosi oplemenjivanju običaja, a danas se pita o njihovu doprinosu zaštiti okoliša⁶. Pojavom lokalnih i sektorskih ekoloških kriza postao je vidljiv i proces degradacije okoliša i ugrožavanja života, pa se od potkraj prošlog stoljeća govori o ekološkoj krizi kao kompleksnom fenomenu, štoviše o socijalnoekološkoj krizi, koja se proširuje na cijeli planet Zemlju i postaje novo važno obilježje postmodernog doba, koje utječe na razumijevanje odnosa između čovjeka i prirode. Više se ne radi o lokalnim, sektorskim ili prolaznim krizama, nego o problemu preživljavanja cjelokupne biotičke ekumene, jer napredak kao „pokret naprijed u smjeru triju ljudskih osnovnih vrijednosti: života, zdravlja i samorazvoja” (Gruen, 1975:264) kao i „zdrave potrošnje” (Fromm, 1984:186) nije ispunio obećanja. To je utjecalo na pojavu kritika paradigme prosvjetiteljskog napretka i općenito „baconovskog projekta” (Schäfer, 1993), naročito od strane pripadnika duboke ekologije (Devall, 1985; Gottwald i Klepsch, 1995; Katz i sur., 2000) i ekofeministica (Radford Ruether, 1994; Heller, 1999; Plumwood, 2002; Geiger, 2006). S vremenom se kritika proširila na problem ugrožavanja života: od egzistencijalnih pitanja čovjekova biološkog života (bića) do primjene genetičkog inženjeringa na životinjske i biljne vrste, krađe genetskog materijala (Schiva, 1998) i patentiranje (gena, kromosoma stanica i tkiva) u obliku intelektualnog vlasništva, uključujući i čovjekovo tijelo⁷. Sve što je ranije bilo želja, danas je postalo stvarna ili potencijalna opasnost (Höffe, 1997:138), globalni rizik i opasnost (Beck, 1991:188; Giddens, 1990:6). Industrijska civilizacija i cjelokupni projekt moderne, našli su se ne više u prirodi nego nasuprot prirodi (Amery, 1978:183-185; Giddens, 1990:102).

Prosvjetiteljstvo je postavilo intelektualne temelje kulturne ekumene. Po mišljenju Hamiltonea, oblikovalo je trajne vrednote kao temeljne zasade zapadne kulture (razum, empirizam, znanstvenost, univerzalizam, progres, individualizam, tolerancija, sloboda, jedinstvo ljudske prirode, sekularizam) koje i danas ostaju kao intelektualni habitus prosvjetiteljstva (Kalanj, 2005:40-44). Da nije prosvjetiteljstva, teško da bismo razumjeli suvremeno društvo i postmoderno traganje. Nisu upitne (dakle, pogrešne) temeljne prosvjetiteljske vrednote, nego njihova kasnija interpretacija kao praktična

6 Akademija u Dijonu 1750. godine postavila je nagradno pitanje: da li napredak znanosti i umjetnosti doprinosi običajnosti (*Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les mœurs*) na koje je Jean-Jacques Rousseau odgovorio u eseju „Discours sur les sciences et arts” koji ga je učinio poznatim.

Uredništvo „Jahrbuch Ökologie” (München: Beck) raspisalo je 2000. godine također natječaj pod naslovom: Da li je napredak znanosti i umjetnosti pridonio zaštiti i očuvanju okoliša? (*Hat der Fortschritt der Wissenschaften und Künste dazu beigetragen, die Umwelt zu schützen und zu bewahren?*) (Simonis, 2002).

7 PTO – Patent and Trade Office objavio je odredbu po kojoj se dijelovi živih bića, tj. geni, kromosomi, stanice i tkiva mogu patentirati. Oni će se smatrati intelektualnim vlasništvom onoga tko prvi uspije izolirati njihova svojstva i predložiti upotrebljivu primjenu (Rifkin, 2005:81). Ne samo biljni i životinjski svijet, nego i čovjekovo tijelo, time su postali potencijalna dobra transnacionalnih kompanija. Štoviše, sam čovjek niti njegovi nasljednici ne mogu više raspolagati genetskim nasljedem (svojstvima) ukoliko im ubuduće zatreba, nego će ih morati „iznajmiti” (kupiti na određeno vrijeme) od vlasnika patenta.

primjena. Prosvjetiteljstvo je legitimiralo osnovnu strukturu modernizma. Zato će Theodor Adorno konstatirati postojanje paradoksa u kulturi moderne da „napredak jest, a ipak nije” (Adorno, 1997:635). Jer za svaku intelektualnu dimenziju prosvjetiteljstva može se tijekom 20. stoljeća, kao i danas, naći njezina „barbarska sjena”. Zato današnja ambivalentnost prosvjetiteljskih ideja u projektu moderne uistinu ne negira njihovo povijesno značenje, ali upozorava na posljedice njihova suvremenog shvaćanja i praktične primjene, a istodobno ukazuje na insuficijentnost prosvjetiteljstva u suvremenoj humanističkoj interpretaciji. Naime, priroda i život ostali su uglavnom izvan dosega prosvjetiteljstva ili interpretirani u duhu racionalizma, a u projektu moderne postali su komercijalni ljudski resursi.

Dok jedni smatraju da moderna još nije ostvarena, drugi posežu za postmodernom (često bez jasnog određenja). Sve to utječe da se u stvarnosti više ne vjeruje apologetskim obećanjima moderne jer nije samo u pitanju društveni napredak nego i njegovi *troškovi* kao posljedica. Upravo sa stajališta današnjih i budućih posljedica života po HEP-u (human exemptionalism paradigm) kao paradigmatomskom odnosu čovjeka i prirode u kulturnoj ekumeni modernog društva, kritički se propituje napredak modernog društva (Kalanj, 1994) i njegovo prosvjetiteljsko nasljeđe.

Sve to zahtijeva da se također iz bioetičke perspektive kritički propituju posljedice napretka, temeljni ciljevi i orijentacijske vrijednosti modernoga društva, da se ponovno promišljaju održivost i koncept održivog razvoja (Hauff, 1987) i perspektive čovječanstva, te etička stajališta o životu, koja bi oblikovala novu civilizacijsku paradigmu – bioetičku ekumenu kao paradigmu života (čovjeka, svijeta i kultura) u novom *društvenom prirodnom odnosu* (Görg, 1999). U drugoj polovici 20. stoljeća došlo je do izvjesnog pomaka u propitivanju projekta moderne. Interes se pomiče na stanje u biotičkoj ekumeni i na odnos kulturne ekumene prema njoj.

Uloga prosvjetiteljstva je bila nemjerljiva za nastanak modernog društva i kulturne ekumene, čija je praksa bila također nemjerljiva u koloniziranju biotičke ekumene. Prosvjetiteljstvo i nadalje ostaje simbol novog napretka, simbol nastajanja temelja novih odnosa kulturne i biotičke ekumene, ali ovaj puta kao *ekološko prosvjetiteljstvo*.

2.3. Ekološko prosvjetiteljstvo

Najstarija društva – bolje reći male skupine – koja su raspolagala sa veoma jednostavnim, „primitivnim”, tehničkim sredstvima nisu mogla značajno mijenjati svoj okoliš (prirodu) nego mu se prilagođavati, pa nisu ni razmišljala o promjenama prirodnog okoliša. Razmišljanja o svjesnim promjenama nastaju s povećanim egzistencijalnim potrebama povećane grupe ljudi i ograničenosti lokalnih prirodnih izvora za život. Tako se širio njihov vidik o mogućnostima prirode. Prirodni svijet je dominirao socijalnim svijetom. Priroda je za njih značila život (izvor svakodnevnog života) na koji ne mogu bitno utjecati a bez kojega života ne mogu opstati. Promjene nastupaju s neolitskom revolucijom u kojoj se oblikuje kultura u punom smislu značenja. Granicu ljudske moći određivala je granica odnosa prema prirodi. Čovjek formira novi odnos prema prirodi

u kojemu živi u prirodi i s prirodom zajedno. Priroda i kultura nisu razdvojene. Animizam je zadovoljavao njihove duhovne potrebe razumijevanja svijeta. S magijom nastaje zahtjev za ovladavanjem duhovnim silama. Obrazac života ruralne socijalne zajednice sličan je prirodnom obrascu života utemeljenom na ekološkom metabolizmu, što potvrđuje njihov donekle izmijenjen socijalnoekološki metabolizam ruralnog društva (Cifrić, 2003).

Nastankom modernog društva mijenja se razumijevanje odnosa biotičke ekumene (prirode) i kulturne ekumene (kulture), pa se i njihov stvarni, praktični odnos mijenja. Kultura se razdvaja i izdvaja od prirode, funkcionira samostalno kao kulturni sustav. Na toj pretpostavci razdvojenosti jedinstva prirode i kulture, nastalo je projektiranje i razumijevanje čovjeka kao subjekta. Priroda je postala raspoloživi resurs, objekt porasta čovjekove subjektivnosti. Izvorno i neposredno, autentično čovjekovo iskustvo prirode nije više moguće. Ono je posredovano znanošću, tehnikom i razumijevanjem prirode – kako bi rekao Viktor Weizsäcker još 1919./1920. godine – kao „obezbožene“, „obezduhovljene“, „obestvarene“ i „obesmislene“. O stvarnosti se dobiva slika prerađene stvarnosti (povijesti i sadašnjosti) koja postaje nova stvarnost kao zamjena za izvornu stvarnost, a posredovana medijima – postaje simulirana stvarnost (Baudrillard, 2001). Kao takva osnova je edukacije i temelj legitimacije životnih postupaka u modernom društvu. Odricanjem značaja prošlosti (tradicije, kulture, identiteta itd.) odriče se jedna uporišna točka za moralnu prosudbu postupaka prema prirodi, a favoriziranjem tehnike priroda nestaje kao uporišna točka za moralnu provjeru tehnike.

Odnos prema životu u nekoj kulturi (društvu) definiran je preko odnosa kulture prema prirodi (okolišu). Kulturni, odnosno civilizacijski obrazac definira ekološki obrazac (Häfele, 1995), što znači da je ostvarivanje ideje napretka – bez obzira na različitosti shvaćanja: kršćansko, prirodoznanstveno, ekonomsko-tehničko, emancipacijsko (Fetscher, 1989) ujedno bilo postizanje čovjekove subjektivnosti i „napredovanje“ u prirodu. Subjektiviranje čovjeka i njegovo „napredovanje“ u prirodu imali su značenje koloniziranja prirode (Haberl et al., 1997) od koje se očekuje da čovjeku bude na raspolaganju i podložna njegovim potrebama i interesima.

Engleski empirizam pridonio je napretku istraživanja prirode i shvaćanju vrijednosti empirijskih spoznaja nasuprot srednjovjekovnih teoloških pristupa i spoznajnih ograničenja, a francusko prosvjetiteljstvo afirmaciji razuma kao temelja čovjekova mišljenja i načela organizacije društva.

Prosvjetiteljstvo – racionalizam i empirizam, zaslužno je za oblikovanje emancipacijskog pokreta u kojemu su nastale dvije velike utopije: *prirodoznanstvena* i *socijalnoznastvena* (Glaeser, 1992:51). S jedne strane to je utopija oslobođenja čovjeka od ovisnosti od prirode pomoću znanosti i tehnike (Descartes i baconovski projekt) – znanstveno-tehnološke revolucije, a s druge strane oslobođenje čovjeka od tegobnih socijalnih uvjeta života i eksploatacije pomoću socijalnih snaga – socijalističke revolucije (Marx), kojoj je prethodila građanska revolucija s temeljnim vrednotama građanskog društva: *sloboda, jednakost, bratstvo*. Obje utopije imale su prosvjetiteljski karakter i bile su motori socijalnog napretka, ali su do danas ostale samo utopije: čovjek se nije oslobodio prirodnih

ovisnosti ni socijalnih nužnosti. Obje su se temeljile na dualizmu: prva na konfrontaciji čovjeka i prirode, a druga na dvoklasnost društva. Obje su utjecale na etabliranje etičkih načela: prva je ograničila moralna pitanja samo na čovjeka, a druga je poticala klasni moral. Obje utopije su utjecale na oblikovanje moderne kao epohalnog projekta i moderno društvo koje je „odčaralo” predmoderni svijet (Weber), ali je moderni svijet ponovno začarao sam sebe. Stvorio je svoje simbole napretka koji ignorira transcendentnost a afirmira imanentnost života: živjeti sada i ovdje. Ukida se *svetost života* a uspostavlja *svetost stvari*. Nevidljive sile prirode zamijenjene su nevidljivim silama društva. Tržište roba proširilo se i na *tržište života*, pa je život – unatoč konverziji spomenutih građanskih vrednota u aktualne vrednote: *autonomija*, *solidarnost* i *odgovornost* – postao sve ugroženiji, a etika građanskog društva nedovoljno učinkovita u zaštiti čovjekova života i života prirode.

Usprkos postmodernom pluralizmu suvremeni svijet je još uvijek duboko uronjen u modernu, ali s tom razlikom što se danas želi emancipirati od vlastitog proizvoda – od moderne i od ekološke krize. Sve dok postoji stanje moderne teško je govoriti o novoj epohi i novom etičkom odnosu društva (kulture) prema prirodi (okolišu) a time i prema životu. Bioetika je nastala kao etička kritika posljedica primjene znanstvenih rezultata u medicinskoj praksi, kao pokušaj afirmacije etičkih načela koja se konfrontiraju s takvim posljedicama. Bioetički diskurs potaknuo je razmišljanja o etici 21. stoljeća i otkrio vrata novoj epohi koja nastupa kao ekološko „civiliziranje konflikata” (Senghaas, 1998:147), kao pokušaj novog konstruktivnog odgovora na izazov tehničke civilizacije. Zapravo radi se o novom, tj. „ekološkom prosvjetiteljstvu” (Kösters, 1993) kao pokušaju da se etički uredi odnos između čovječanstva i Zemlje kao „otvorenog sustava”. Ekološko civiliziranje je proces prevrednovanja vrednota kulturne ekumene prema kojima se upravlja čovjekov život – od proizvodnje dobara i tehnologija i njihove primjene, do stilova življenja i duhovnosti – dakle, prevrednovanje smisla čovjekova života kao i života kolonije i to sa stajališta bioetičke ekumene, čiji je simbol život.

Razvoj bioetike, ponajprije porast interesa za primjenu etičkih načela u ophođenju s ljudskim životom – od njegova početka do smrti, od pobačaja i kloniranja do manipulacije ljudskim genomom – a onda i poticanjem pitanja o samom životu u postmodernom društvu – od kvalitete okoliša (voda, zrak, itd.) do kvalitete hrane (GMO) – učinio je veliki korak u etičkom reflektiranju i tehničkom obrađivanju života, ali se zadržao uglavnom na pitanjima ljudskoga života. Bez obzira na to, bioetika je potaknula proširenje razumijevanja vrijednosti života i na ostale oblike života u biotičkoj ekumeni (prirodi) i koloniji (antropobiotičkoj ekumeni). Za takav novi bioetički korak potreban je i novi redefinirani sustav vrednota koji će omogućiti novi prosvjetiteljski korak u uvjetima rastuće socijalnoekološke krize suvremenog čovjeka i njegova svijeta (kulturne ekumene) i svijeta prirode (biotičke ekumene), ali i svijeta kolonije (antropobiotičkog svijeta). Takav novi bioetički korak otvara čovjeku i nadolazećim naraštajima, ne samo novo razumijevanje stanja socijalnoekološke krize kao novog „društvenog prirodnog stanja” (Görg, 1999) nego i novu perspektivu života na Zemlji, perspektivu današnje biotičke i kulturne ekumene.

U kontekstu „ekološkog civiliziranja” kao „novog prosvjetiteljstva” otvaraju se veće mogućnosti bioetičke tematike i bioetičkih imperativa, jer je cilj ekološkog prosvjetiteljstva aktualizirati one vrednote koje život prihvaćaju kao intrinzičnu vrijednost. Zar se misao o „ponovnom rođenju” o kojemu govori Krist kao i neke istočnjačke religije ne bi mogla shvatiti kao čovjekova suvremena potreba za *ponovnim učenjem*, ponovnim preispitivanjem ljudske povijesti, da čovjek ne ponovi istu pogrešku. Na taj način bioetika može postati ključni poticaj u izgradnji civilizacijskog obrasca (kulturne ekumene) koji definira odnos prema okolišu (susvijetu) i koloniji, te tako utječe na oblikovanje (kontura) bioetičke ekumene.

3. POTREBA ZA ORIJENTACIJSKIM ZNANJEM

U ekološkom civiliziranju nastaje također problem načina učinkovitog civiliziranja putem edukacije. Kulturna ekumena u sebi nije cjelovita ni jednoznačna struktura, kao što nije ni biotička ekumena. Samo na pojmovnoj razini i u međusobnoj relaciji možemo si predstaviti njihovo postojanje kao dvije globalne cjeline koje imaju svoje povijesti i sadašnjost. U stvarnosti raspoznavamo raznolikost načina postojanja kulturne ekumene kao više međusobno različitih kultura, danas kao i u prošlosti. Istina, te kulture imaju i niz zajedničkih elemenata koje ih u našoj refleksiji povezuju u cjelovitu kulturno-povijesnu tvorevinu nastalu (i postojanu) tijekom čovjekove kulturne evolucije. Pa ipak, na svakom povijesnom stupnju kulturnog razvoja čovječanstva te raznolike subekumene definiraju i interpretiraju svoj međusobni odnos kao i odnos prema biotičkoj ekumeni u cjelini, odnosno biotičkim subekumenama. Svaka kulturna subekumena održava relaciju spram biotičke subekumene, što u kulturnoj ekologiji znači relacije društvo – okoliš. Povijesna usporedba tih relacijskih odnosa može pokazati sličnost ali i različitost između pojedinih kultura. Pa i danas istodobno postoje kulture kao povijesne neistodobnosti – od tehnički najprimitivnijih do najrazvijenijih.

Na različitostima (tih relacija) kulturne ekumene (kulturnih subekumena) tijekom povijesti nastaju različiti edukacijski sustavi. Tako se u razvoju (evoluciji) svake subekumene (kulture) može pratiti evolucija edukacijskih sustava. Bez obzira na različitosti, smisao edukacijskih sustava uvijek je isti: socijalizacija novih generacija sukladno ekološkom (subbiotičkom) obrascu kojega u tom trenutku definira kultura (kulturna subekumena) kao socijalnoekološki obrazac. Osnova edukacijskog sustava bio je koherentan sustav vrednota utemeljen na religijskom sustavu vrednota ili iz njega izveden. Takav odnos kulturne ekumene i biotičke ekumene traje sve do epohe moderne kada se formira paralelan sustav vrednota onom religijskom i izvan religijskog sustava. Tada nastaju promjene u modernom društvu i moderno društvo u cjelini započinje mijenjati odnos ne samo prema svojoj biotičkoj subekumeni, nego biotičkoj ekumeni (prirodi) u cjelini. Edukacijski sustav (uostalom kao i drugi sustavi) diferencira se u zasebnu sferu racionalnosti i u odnosu na društvo (sustav) i postaje podsustav koji sebe misli i oblikuje u odnosu na ostale društvene pod-sustave kao okoliš (Luhman, 1988:23)⁸. Pritom svaki, a u ovom slučaju edukacijski pod-sustav, teži uspostaviti istoznačan odnos prema sim-

bolima i interpretirati njihovo značenje u svim modernim društvima bez obzira na neke razlike u tim društvima. Tako se moderni edukacijski sustav postupno standardizira i uniformira u tolikoj mjeri uolikoj se moderna društva – kulture (kulturne subekumene) standardiziraju i uniformiraju te međusobno postaju slična. Danas je na djelu novi korak takvog standardiziranja obrazovnog sustava. Uzorak (slika) edukacije modernog društva (kulturne subekumene) prenosi se (uz manji ili veći otpor) na sve one koje to još nisu postigli, zahvaljujući utjecaju tehnički razvijenih društava i njihovoj ekonomskoj moći.

Edukacija modernog društva temelji se na ciljevima moderne kulture (kulturne subekumene) definiranim kroz napredak i obilježja kolonije (antropobiotičke subekumene) koju stvara moderna kulturna subekumena. Izdvajanje moderne kulture kao subekumene iz suvremene kulturne ekumene i njezina moć samooblikovanja uspostavlja sve veću razliku u odnosu prema predmodernoj kulturi kao predmodernoj sub-ekumeni, pa se tako razlikuju i shvaćanja čovjekova odnosa prema biotičkoj ekumeni (prirodi). Razlike između predmoderne i moderne ekumene postaju sve veće pa se ranije stanje paralelnosti kulturnih subekumena, zahvaljujući tehničkoj modernizaciji, pretvara u stanje hijerarhijskog odnosa u kojemu dominira kulturna subekumena modernog društva i njezino tumačenje smisla i uloge edukacije, posebice obrazovanja kao uvećanja i usvajanja znanstvenog znanja.

Bioetička ekumena pretpostavlja intrinzičnu vrijednost života (čovjeka, ne-ljudskih bića, a u širem smislu i ekosustava i kultura), i mnogim kulturama zajednička bazična etička načela. Ovdje se pod kulturom misli i na religije koje se posebno angažiraju na ekološkim pitanjima i svjetskom miru. Tako su nastali i pozivi za *ekumenom religijom*. U njoj se traže odgovori na suvremenu ekološku krizu kao „trajnu krizu”, bez obzira na razlike u njihovim svetim knjigama nastalim u različitim povijesnim okolnostima. Slično ekumeni religija, spominje se i *ekološka ekumena* kojoj bi se priključile religije s ciljem novog razumijevanja svijeta u novom pogledu na svijet. Tako Gerlitz piše: „Ekološka ekumena ne razumije se kao zajednica pomoći (Notgemeinschaft), koja se pod utiskom opasnosti sklapa i ponovno raspušta, nego kao zajednica različito vjerujućih koji znaju da u ‘opasnosti također spasonosnost’ raste i istodobno nastaje novi duh koji sadrži raznolikost u jedinstvu”. Ovaj novi duh bi se, polazeći od religija i njihovih podupiratelja, mogao odražavati u novoj ekološkoj svijesti” (Gerlitz, 1998:13).

Projekt *Weltethos* primjer je intencije oblikovanja *minimalnog temeljnog etičkog konsenzusa* u postizanju pravednijeg svjetskog poretka, potaknut iz teoloških krugova. Iz „Deklaracije o svjetskom etosu” (Küng i Kuschel, 1993) dvije su ljudske „bazične vrednote”: *ljudskost* i *uzajamnost*, koje mogu važiti kao univerzalna etička načela za sve ostale vred-

8 Tako Luhmann piše: „Sustavi sami definiraju svoje granice, sami se izdiferenciraju i time konstituiraju okoliš (Umwelt) kao ono što leži s onu stranu njihovih granica. U tom smislu okoliš nije tada nikakav vlastiti sustav, nije utjecajno jedinstvo, nego samo to što kao sveukupnost izvanjskih okolnosti / uvjeta ograničava zahtjev morfogeneze sustava i izlaže ih evolucijskoj selekciji” (Luhmann, 1988:23).

note i standarde: *strahopoštovanje života, nenasilje, solidarnost, pravednost, tolerancija, istinoljubivost, ravnopravnost i partnerstvo* (Küng, 2001:153-156). Weltethos je očuvano ono intrinzično vrijedno što tvori zajedničko, ponajprije vjersko iskustvo više tisuća godina u različitim religijama, kao što je bioethos očuvano iskustvo intrinzičnosti života u raznolikim kulturama (ono zajedničko kulturnoj ekumeni u cjelini). Kao što Weltethos ne negira, nego afirmira individualnost religija, tako ni bioethos (kao spirit bioetičke ekumene) ne negira, nego afirmira individualnost „lokalnog” biotičkog i kulturnog prostora. Po tome je bioethosu blizak Weltethos.

Neki nastoje eksplicirati bioetička načela da bi nam bila što jasnija. Tako su po Darryl Raymond Macer-u temeljna načela „univerzalne bioetike”: *autonomija i sloboda pojedinca, pravednost, ljubav – činiti dobro, etičnost u korištenju životinja, održanje života, kvaliteta života, održanje ravnoteže* (Macer, 1994: 12-30). Macer govori o „bioetičkoj ljubavi” kao o *ljubavi prema dobru* (dobročinstvo), *ljubavi prema životu* (neškodljivost), *ljubavi prema sebi* (autonomnost) i *ljubavi prema drugima* (pravednost) (Macer, 1998:105-123). Ova načela se razumiju i interpretiraju u kontekstu sustava vrednota svake kulture, tijekom čovjekove kulturne povijesti i u sadašnjosti. Ako u društvu nedostaje koherentan sustav bioetičkih načela i vrednota koje bi se transferirale u svijest pojedinca, tada je bioetička edukacija nedostatna, a obrazovni sustav etički korektivno nemoćan. Ugroženost biotičke ekumene na neki način indirektna je posljedica nago-milanih edukacijskih bioetičkih deficita kulturne ekumene tijekom više generacija, pa je krize biotičke ekumene zapravo kriza kulturne ekumene, ali ne samo zbog insuficijentnosti formalnog edukacijskog sustava. Pojmom socijalnoekološka kriza signiramo istodobno obje krize u smislu biokulturne krize kao krize kulture i krize prirode – krize uvjeta života. Socijalnoekološka kriza izražava stanje kvalitete odnosa u kulturi, a biokulturna kriza kvalitetu života u njoj.

3.1. Deficit u obrazovanju proizvodi obrazovni deficit

Suvremeno čovječanstvo ima dovoljno objektivnog, znanstvenog i upotrebljivog znanja o sebi, okolišu, životu i kompleksnim ekosustavima, ali nema primjerenog orijentacijskog znanja ili ga nema dostatno, koje može definirati jasne ciljeve njegove primjene i prenošenja (usvajanja). Dovoljno se znade o negativnim posljedicama primjene nekih znanstvenih znanja, a ipak se one kontinuirano proizvode. Malo se znade o budućim posljedicama, a ipak se ulazi u rizike.

Znanstveno znanje je „hladno”, objektivno i stavljeno čovjeku na raspolaganje za uporabu. Ono ne sugerira posljedice i smisao cilja ili načina primjene. Orijetacijsko znanje je znanje o tome za koje ciljeve će se znanstveno znanje primijeniti, a za koje nikako neće. Znanstveno znanje može imati smisao „čistog” znanja, udovoljavanju čovjekove „radoznalosti”, u praktičnom poboljšanju kvalitete života ili pak utjecaju na razaranje prirode i kulturnih stečevina. Orijetacijsko znanje čovjeka usmjerava na način i granice primjene znanstvenog znanja i tako omogućava stvaranje etičkih kriterija za primjenu znanstvenog znanja. Primjerice, sve što znanstveno znanje i tehnika omogućavaju ne

znači da treba primijeniti, nego selektivno postupiti etičkim propitivanjem odabiranih ciljeva i učinaka. (Glede znanja o atomskoj relaciji odlučit ćemo se za proizvodnju električne energije a ne atomske bombe; glede znanja o ljudskom genomu odlučit ćemo se za terapijske postupke a ne za proizvodnju eugenika, itd.) Orijentacijsko znanje stječe se u procesu odgoja (socijalizacije) i po svojoj suštini je – najkraće rečeno – znanje o etičkim načelima, društvenim vrednotama, ljudskom iskustvu i standardima. (Najopćenitije rečeno, dva su njegova izvora: jedno su etička načela a drugo iskustvena praksa. U postmoderni načela postaju relativna, a čovjekovo povijesno iskustvo još u moderni zanemareno). U antropološkom smislu orijentacijska znanja nisu statična, nepromjenjiva, iako neka načela ostaju takva, nego podliježu epohalnim paradigmatima života koje nastaju pod utjecajem velikih povijesnih sociokulturnih transformacija – primjerice, neolitske ili industrijske revolucije ili pak danas začetka digitalnog rascjepa (Rifkin, 2005:24) – pa sukladno zahtjevima kulturne sub-ekumene prenosi etičke kriterije ponašanja prema biotičkoj i kulturnoj ekumeni na novu generaciju.

Bioetika omogućava orijentacijsko snalaženje u ophođenju prema životu, a obrazovni sustav (edukacijski) internaliziranje takvih orijentacijskih znanja u postizanju ciljeva. Zato su obrazovanje i odgoj u obitelji, školi, medijima i profesionalna socijalizacija ključni društveni instrumenti internaliziranja bioetičkih ciljeva i vrednota. Ta teza zahtijeva ozbiljniju analizu obrazovnog sustava postmodernih društava. Jedno od pitanja u takvoj analizi bilo bi i ovo: koliko je suvremeno obrazovanje (s obzirom na njegovu očekivanu ulogu i poziciju u društvu) u mogućnosti preuzeti takvu ulogu, ulogu širenja bioetičke ekumene? Odgovor na to pitanje pretpostavlja (uključuje) i kratku skicu samo nekoliko teza o obrazovanju u modernom (suvremenom) društvu koje ukazuju na poteškoće djelovanja institucionalnog edukacijskog sustava općenito u edukaciji naraštaja, posebice u ekološkom prosvjećivanju.

- Edukacija – odgoj i obrazovanje⁹ (Durkheim, 1966) – je odgovor društva u određenom vremenu na njegove potrebe za socijalizacijom naraštaja i razvojem (perspektivama). S obzirom na različitosti društava razlikuju se i ciljevi. U modernom društvu obrazovanje, posebice institucionalno obrazovanje, postalo je *instrument modernizacije* koja nastupa kao ideja racionalnosti, tj. što brže uvoditi tehničke (i sociokulturne) promjene. Promjena postaje poželjna društvena vrednota i kao takva mehanizam modernizacije, koja se u manje razvijenim zemljama često provodi kao „kompjutorizacija”. Tako se tehničke promjene (tehnička modernizacija) pretvaraju u svojevrsni cilj obrazovne politike umjesto da budu sredstvo. U tim promjenama obrazovne institucije glede odgoja postaju labilne strukture, a glede znanja dobra su uporišta njegove transmisije znanstvenog znanja.
- Odgoj i obrazovanje nisu cilj po sebi, nego su njihovi ciljevi izvanjski zadani, društveno uvjetovani, pa je edukacija funkcija društva: kakvo društvo takva edukacija. Ona

9 Riječ obrazovanje odnosi se na proces prenošenja i usvajanja znanja a riječ odgoj na proces prijenosa i usvajanja vrednota i morala. Riječju edukacija označavamo oba ova procesa. U institucionalnom obrazovnom sustavu s višim obrazovnim stupnjem smanjuje se utjecaj odgoja, a povećava utjecaj obrazovanja.

je reproduktor i protagonist tehničke racionalnosti i preuzima ulogu posredovanja. Škola gubi iskustvenost, prihvaća i posreduje izvanjsko znanje. Zato se moderno obrazovanje sučeljava sa ograničenjima u oblikovanju novih paradigmi i etičkih načela koja bi jačala bioetičku ekumenu kao svijest o emancipaciji biotičke i kulturne ekumene od zarobljenosti krizom. Odgoj je uvjetovan sustavom društvenih vrednota, pa se mogu prepoznati različiti odgoji i njihova relativnost. Obrazovanje je uvjetovano znanstvenim znanjima, pa se u modernom društvu toliko ne prepoznaju razlike.

- Pluralizam kultura osnova je legitimiranja edukacijske raznolikosti, a tehnička racionalnost osnova legitimiranja standardiziranja obrazovanja, pa nastaje postmoderni paradoks: poželjnost i tolerancija kulturnih raznolikosti i netolerancija obrazovnih raznolikosti. Za najrazvijenije svjetske aktere kulturne raznolikosti nisu toliko važne pa ih mogu (katkada moraju) tolerirati, jer u njima ne leži prava moć. Za njih je važnije raspolaganje znanstvenim znanjem kao osnovom moći vladanja i upravljanja biotičkom i kulturnom ekumenom. Zato i nastoje kontrolirati nove znanstvene potencijale preko kontrole obrazovnog sustava i distribucije znanstvenih znanja u „obrazovnu periferiju”. Različitost sustava obrazovanja u svijetu ne ometa usvajanje znanstvenih znanja koja bi trebala biti dostupna svima u svijetu, nego orijentacijska znanja. Uniformiranje i standardiziranje obrazovanja utječe i na uniformiranje i standardiziranje instrumenata modernizacije a orijentacijska znanja utječu na uniformiranje kulture i kontrolu proizvodnje i primjene znanstvenog znanja u zaštiti života. Orijentacijsko znanje može postaviti nezgodna pitanja znanstvenom znanju. Ako je čovječanstvu cilj da se uspješno usvajaju znanstvena znanja, na sličan ili identičan način postižu uspjesi – dakle (standardizirano) obrazovanje, kako bi društva zajedno što više pridonijela vlastitom razvoju, ne postoji valjan razlog zašto se ne bi usvajale zajedničke vrednote – dakle odgoj, koji bi pridonio formiranju zajedničkih ciljeva života čovječanstvu, bez obzira na različitosti kulturnih subekumena. Zato bioetička ekumena zahtijeva legitimiranje života kao etičku univerzalnost (i u obrazovnim institucijama) kako bi prevladala disproporcije između kulturnih raznolikosti i zahtjeva obrazovne uniformiranosti.
- U postmodernosti je edukacijski sustav podložan društvenom utjecaju različitih sustava vrednota i stilova života unutar društva. Primjerice, prema Thomasu Zieheu to su: *subjektiviranje*, *ontologiziranje* i *potenciranje* kao simbolički predlošci ponašanja u novom stilu života. Naravno, sve je veći utjecaj vrednota iz drugih kultura (religija). To ne znači, kako se katkada interpretira taj utjecaj, „kulturnu diverziju” jer i u tim kulturama postoje slične i identične vrednote i etička načela. Primjerice, „zlatno pravilo”: „Ne čini drugome što ne želiš da drugi tebi čini”, i obrnuto: „Čini drugome ono što želiš da drugi tebi čini”. Među mladima su utvrđeni tipovi „kulturnog moderniziranja”: refleksivnost, ostvarljivost i individualiziranje koje utječu na slabljenje „stare” paradigme i nastajanje „nove” paradigme škole. Porast individualne unutarnje orijentacije na doživljaj utječe na porast skepse javnog djelovanja. U tom kontekstu život kao norma zamjenjuje se normama života (življenja): promjena, brzina, individualiziranje, doživljaj (Bölts, 1995: 69-74) itd.

- Učinkovitost obrazovnog sustava mjeri se po kvaliteti i stupnju usvojenog raspoloživog, objektivnog znanja, pri čemu se često zanemaruje kvaliteta i stupanj usvojenosti (etičkih načela kao) orijentacijskog znanja i vrednota. Moderni edukacijski sustav danas pruža više tehničku podršku stjecanju znanstvenih znanja, nego vrijednosnu orijentaciju o smislu njihove proizvodnje i primjene. Zato je takav sustav obrazovno orijentiran instrumentalno, a ne moralno. Edukacijski sustav ogledalo je društvenog stanja u kojemu nastaje sustav „moralnog samoposluživanja”. Svatko si iz religijskog i vjerskog moralnog arsenala društva bira ono što mu je najučinkovitije za njegov osobni probitak i društveni uspjeh. Pritom je umanjena vrijednost života. Očito je da se radi o etičkom, odnosno bioetičkom deficitu nestabilnog edukacijskog sustava. Institucionalni edukacijski sustav u moderni i postmoderni postaje dominantno obrazovni sustav – izobrazba radne snage i mehanizam selekcije budućeg znanstvenog kadra. Zato se inzistira na različitim dodatnim programima i projektima koji bi trebali podučiti o toleranciji, multikulturalizmu, demokraciji, okolišu, jednakosti spolova itd., dakle, o svemu onome što je u eroziji edukacijskog sustava nestalo.

U bioetičkoj ekumeni nije važan samo institucionalni edukacijski sustav (obitelj, vrtić, škola, sveučilište, znanstveni instituti), nego i svi drugi akteri: masovni mediji (TV, radio, tisak), privredna poduzeća, civilno društvo (NGO, sindikati, Crkve...), državni organi itd., koji posredno ili neposredno utječu ili mogu utjecati na život čovjeka i njegova susvijeta. No, to je posebna tema.

Vratimo li se postavljenom pitanju o ulozi modernog institucionalnog edukacijskog sustava u širenju bioetičke ekumene, tada je očito da bez značajnih kurikulumnih promjena u edukacijskom sustavu u smislu povećanja orijentacijskih znanja, postojeći sustav i tendencija njegova instrumentaliziranja daju argumente za niječan, odnosno bar skeptičan odgovor. Početak toga morao bi biti utemeljenje edukacijskog sustava s istaknutom odgojnom funkcijom.

3.2. Obrazovanje i bioetička svijest – povećanje orijentacijskog znanja

Kao što edukacija utječe na razvoj ljudske svijesti (povećanje znanja, mogućnosti primjene i etičke valorizacije), tako ljudska svijest treba utjecati na promjene u sustavu edukacije u smjeru izgradnje bioetičke svijesti – bioetičke ekumene s orijentacijskim znanjem. Ta znanja su potrebna, jer razina i količina znanstvenog znanja nije upravo proporcionalna s etičkim postupanjem. Na početku 21. stoljeća društvo sigurno znade o prirodi i kulturi više nego prije jednog stoljeća (ili više nego ikad ranije), ali time nije zajamčeno etičko postupanje prema životu. Više znanstvenog znanja ne znači istodobno više etičnosti, pa je potrebna promjena, prije svega u kurikulumima institucionalnog obrazovanja, koja će poticati stjecanje orijentacijskih znanja i tako stvarati novo duhovno dobro za čovječanstvo. Zato kulturna ekumena danas treba bioetičku ekumenu.

- Danas nemamo više posla s prirodom kao takvom (po sebi), nego sa ljudskom „kolonijom”, koloniziranom prirodom (*antropobiotička* ekumena), koja se sve više širi u biotičku ekumenu. Unatoč raznolikosti triju međusobno interaktivnih svjetova: čovjekova svijeta, svijeta kolonija i svijeta prirode te raspoloživog znanja o nji-

ma, moguće je njihovo jedinstvo u bioetičkoj ekumeni, kao sustavu orijentacijskih znanja. Naime, konflikti između prirode (biotičke ekumene) i kulture (kulturne ekumene), koje inače odražava socijalnoekološka kriza, nastoji se interpretirati kao pitanje jedinstva prirode i kulture. To jedinstvo je u prirodi a objašnjava se *univerzalno-povijesno* preko pojma *evolucije* (ekosustava kao koncepta). Ljudska kultura razvija se unutar sustava prirode – organske evolucije, u kojoj priroda sama sebe organizira. Zoološki čovjek nije subjekt kulturne evolucije, nego sama kultura. Po tom pristupu nestaje razlika između univerzalne povijesti i specifične ljudske povijesti. Kultura je dio prirode. S druge strane, jedinstvo prirode i kulture shvaća se kao jedinstvo u kulturi, tj. objašnjava se *kulturno-ekološkim* pristupom preko pojma kulture. Priroda nije netaknuta nego od čovjeka oblikovana, kultivirana priroda, jer čovjek kao subjekt ima kulturnu autonomiju i ne prilagođava joj se kao životinje (determinizam), nego se adaptira u prirodi mijenjajući je po svojoj mjeri. Pritom su važni njegovi motivi, osjećaji, vrednote, interesi. Po tom pristupu priroda je konstrukt kulture (Glaeser, 1992:59).

- Danas nemamo više posla sa stabilnim modernim društvom nego sa dinamičnim, društvom promjenjivog identiteta i različitih mogućnosti, koje sa stajališta bioetičke ekumene zahtijeva stabilna etička načela za postupanje prema životu. Postmoderni pojedinac (i skupine) bio on *skitač*, *vakabund*, *turist* ili *igrač* (Bauman, 1996), uvijek je samo čovjek koji se na svom putovanju – htio-ne htio, suočava sa životom u biotičkoj i kulturnoj ekumeni prema kojemu mora znati postupati. Za taj odnos važno je i iskustvo života koje su stjecale generacije njegovih prethodnika. Moderni pojedinac suočen je sa svojim individualnim životom i životom drugih pojedinaca i skupina kao i životom ne-ljudskih bića. To se odnosi i na sva društva (kulture) bez obzira na stupanj razvijenosti – na predmoderna, moderna i postmoderna društva, dakle na sve današnje kulturne subekumene.

Raznolike kulture nemaju „jedinstvenu”, nego „zajedničku povijest”. Ona se od neolitske revolucije diferencira u kulturnoj eksploziji, ali ne nestaju slični ili zajednički elementi bioetosa kao proizvodi čovjekova iskustva. S industrijskom revolucijom i modernim društvom mijenja se odnos pojedinca i kulture prema životu (u biotičkoj i kulturnoj ekumeni) koji postaje sve ugroženiji. Ako je išta zajedničko raznolikim kulturama danas, onda je to svakako „život”, koji kao norma treba ostati ključna figura bioetičke edukacije.

- Danas nemamo više toliko posla sa raznolikim obrazovnim sustavima u modernom društvu, nego sa tendencijom globalnog uniformiranja obrazovnih sustava i standardiziranja razina znanja koja povećava krizu kulturne ekumene a istodobno krizu biotičke ekumene, pa otuda u edukaciji potreba za univerzalnim načelima bioetike radi ispravnih ciljeva i smisla upotrebe tih znanja. Dosadašnja bioedukacija (ponajprije se odnosi na stanje u Hrvatskoj) bila je više prepuštena inicijativama pojedinih nastavnika na fakultetima, nego što je smišljen sadržaj obrazovnog kurikulumu i sveučilišne politike. Obrazovna politika u srednjoškolskom obrazovanju učinila je mali korak dalje s programom etike.

- Razlike između kultura ne sprečavaju specifičnu praktičnu interpretaciju bioetičkih načela u različitim kulturama (društvima), jer je bitno da se prihvati načelo normativnosti života kao univerzalno načelo u svim kulturnim subekumenama. Ono će se odraziti i na odnos prema biotičkoj subekumeni, pa indirektno i prema antropobiotičkoj ekumeni (koloniji). Primjerice, etičnost u postupanju prema životinjama u predmodernim društvima može se interpretirati kao problem odnosa prema korištenju životinja u radu, a u postmodernom kao pitanje eksperimentiranja sa životinjama.
- Slično je i sa obrazovanjem. Različiti obrazovni kurikulumi na sveučilištu ne ograničavaju učinkovitu bioetičku edukaciju. Bioetička edukacija ne treba biti ograničena na neki nastavni predmet ili sveučilište. Na sveučilištu ne započinje bioetički problem, nego u životnoj praksi, ali na sveučilištu i znanosti nastaje etički diskurs i intelektualno se produbljuje i transferira u etos profesije, najčešće napisan u obliku profesionalnih kodeksa. Zato je profesionalno obrazovanje danas nezamislivo bez (bio)etičke edukacije. To je naročito značajno za one profesije i zanimanja koje imaju posredno ili neposredno dodir sa oblicima života (ljudi, životinje, bilje).

Iz ovih nekoliko kontura o bioetičkom deficitu i bioetičkoj svijesti nedvojbeno proizlazi da problem modernog obrazovanja nije samo u stjecanju što više znanja i permanentnoj selekciji znanstvenog znanja po kriteriju profitabilnosti u primjeni, nego u potrebi orijentacijskog znanja koje će omogućiti kriterije raspolaganja znanstvenim znanjem, poglavito u segmentu odnosa prema životu. Danas nije dovoljno kliknuti na kompjutor i biti u mrežama znanja, ali je to svakako potrebno. Treba znati što ćemo s tim znanjem. Orijentacijsko znanje može također utjecati i na strukturiranje znanstvenog znanja i selekciju u njegovoj uporabi, jer propituje smisao primjene i ciljeve znanstvenog istraživanja u uvjetima sve većeg širenja kolonije – antropobiotičke ekumene. Orijentacijsko znanje vodi, dakle, računa i o posljedicama primjene znanja kao novih tehnologija. Argument za tezu o potrebi povećanja orijentacijskog znanja u svim stupnjevima obrazovanja i znanosti, dakle nužnosti širenja bioetičke ekumene, susrećemo gotovo svakodnevno u bioetičkoj valorizaciji znanstvenih i gospodarskih projekata, političkih odluka itd.

Treba biti realan glede zahtjeva. Smanjenje bioetičkog deficita u modernim društvima nije moguće tako brzo koliko je to potrebno, jer ovisi o cjelokupnoj kulturnoj ekumeni (ponajprije o kulturnoj subekumeni zapadne kulture) a ne samo o jednom društvenom podsustavu – institucionalnom obrazovanju, odnosno edukacijskom podsustavu. Danas su kulturne subekumene u različitom položaju glede smanjenja bioetičkog deficita. Ona koja najviše utječe na bioetičku ekumenu ujedno je i najodgovornija za poticanje promjene odnosa prema biotičkoj ekumeni i drugim kulturnim subekumenama, a to je zapadnoeuropska subekumena. Promjene u kulturnoj ekumeni, prije svega onoj koju nazivamo zapadnoeuropska ili postmoderna, znače promjenu predloška života modernog društva u koji ulazi i promjena odnosa prema životu, njegovo vrednovanje i smisao življenja. Promjene – jednostavnije rečeno globalizacijski procesi – u toj kulturnoj subekumeni bitno utječu na cjelokupnu kulturnu ekumenu, pa je danas ta kulturna subekumena ujedno kulturna ekumena o kojoj ovise sveukupne bioetičke promjene. Zato je kritika bioetičke svijesti kulturne ekumene, kao propitivanje sustava vrednota

o životu, dobrodošla kao poticaj promjene bioetičke svijesti čovječanstva. Jer, odnos prema biotičkoj ekumeni temelji se na odnosu kulturnih subekumena unutar kulturne ekumene. U fokusu kritičke analize trebao bi biti sustav vrednota kojega više ne reproducira društvo, nego društvu nadređeni akteri. Strukturu vrednota koje definiraju predložak življenja, kreiraju moćne i čovjeku otuđene nacionalne i transnacionalne institucije koje ugrožavaju i njegovo „pravo da ne bude isključen iz pristupa” (Rifkin, 2005) životnim dobrima i znanju. Dodajmo tome, da se ne radi samo o pojedincu ili skupni unutar kulturne ekumene, nego o isključenosti kulturnih subekumena. Njihov položaj je neistodobnost u istodobnosti. One ostaju kulture neistodobne vrijednosti u svom istodobnosti postojanju.

4. ZAKLJUČNO: PREVLAĐAVANJE KONFLIKATA BIOTIČKE I KULTURNE EKUMENE

U ovom prilogu konceptijski smo pošli od razumijevanja cjeline svijeta kao dvije ekumene: bioetička, kulturna koje u evoluciji međusobne komunikacije „zajednički” oblikuju novu antropobiotičku ekumenu (ono što nazivamo „prerađena priroda”) kao tendencijski rastuću ekumenu tijekom čovjekove povijesti a poglavito danas. U svakoj velikoj povijesnoj epohi, razgraničene velikim kulturnim transformacijama (neolitska i industrijska revolucija) nastaju subekumene sa svojstvenim obilježjima. Interakcija dviju ekumena (prirodne i kulturne) u kojoj je kulturna subekumena modernog doba postala globalna i izrazito agresivna, nastaje socijalnoekološka kriza koja se odražava preko antropobiotičke ekumene kao nastankom svijeta kolonije. Naziv antropobiotička ekumena treba još uvijek uvjetno prihvatiti kao naziv, jer nema teorijsku legitimaciju samostalnosti bića svoje egzistencije, kao što to imaju priroda i kultura s evolucijom i napretkom. Upravljana je modernom kulturnom subekumenom. Nastavi li kulturna ekumena (moderna subekumena) kolonizacijom biotičke ekumene i kulturnih subekumena – a ne vidi se razlog da se to ne bi i nadalje zbivalo – tada je izvjesno da će se u budućnosti granice prirode preklapati s granicama kulture što bi značilo dominaciju antropobiotičke ekumene. U dalekoj budućnosti možda je sudbina biotičke ekumene i već koloniziranoga svijeta da postane globalna kolonija. Tako bi se problem jedinstva prirode i kulture riješio (ne u kulturi ili prirodi, nego) u koloniji – antropobiotičkoj ekumeni kao globalnoj kulturnoj ekumeni. Za nju su potrebne velike pripreme u svijesti ljudi, a jedna od njih je promjena odnosa prema životu. Možda je to granica između Gehlenove „post-historije” – koja nastaje rutiniranjem tehničkog napretka u korištenju prirode kao resursa i proizvodnju za čovjeka ničeg novog, i novog „društvenog prirodnog stanja” kao (ako se tako može nazvati) početka nove, *druge* ‘povijesti’ ljudskoga roda – koja može nastati na antropobiotičkoj ekumeni – koloniji vlastitih kolonija?

U toj socijalnoekološkoj krizi (krizi „društvenih prirodnih odnosa”) čovjeku nisu dovoljna tradicionalna znanja kulturnih subekumena ili poglavito samo znanstvena znanja, nego su potrebna orijentacijska znanja koja omogućavaju usmjeravanje interakcije i komunikacije biotičke i kulturne ekumene. Takva znanja pripadaju bioetičkoj ekumeni,

a njihov prijenos procesu edukacije. Kao što se institucionalni edukacijski sustav manje-više uspješno znanstveno modernizirao, tako se mora i bioetički modernizirati. Da bi odgovorio na izazove moderni institucionalni obrazovni sustav mora postati uistinu edukacijski sustav. Osim njega nužna je bioetička edukacija u različitim područjima izvan ustaljenog sustava obrazovnih institucija.

Razmišljanja o bioetičkoj ekumeni, upućuju nas na nekoliko zaključnih misli.

1. S globaliziranjem socijalnoekoloških problema i pitanjem perspektiva života (svijeta i susvijeta), nastaje potreba za globaliziranjem bioetičkih načela – bioetičkom ekumenom kao integrirajućim projektom biotičke i kulturne ekumene. U uvjetima širenja kolonije – antropobiotičkih struktura, bioetička ekumena je nužna i potrebna radi čovjekove edukacije za život u novim okolnostima.
2. Bioetička ekumena ključna je sastavnica potrebitog novog, „ekološkog prosvjetiteljstva” 21. stoljeća. Sada je u fazi oblikovanja i kritike postojećega stanja tj. „civiliziranja konflikata” nastalih pojavom socijalnoekološke krize kao posljedice nastanka kolonije, naročito u moderno doba. Tek s promjenom epohe moderne – kao paradigme i kao prakse, uistinu je moguća nova bioetička ekumena. Postmoderna pruža čovjeku izbor orijentacijskih mogućnosti (ali još ne i nove paradigmatске slike života u budućnosti) u dominaciji mitova i simbola moderne, ali bez hijerarhijske važnosti. Postmoderna još nema svoj mit, osim da sve može biti mit (anything goes), a nema niti prepoznatljive simbole. Bioetička ekumena je jedna od takvih postmodernih mogućnosti, koja može korigirati *bioetički deficit* edukacijskog sustava kulturne ekumene i producirati etička načela za čovjekovo postupanje prema biotičkoj i antropobiotičkoj ekumeni.
3. Bioetička ekumena temelji se na priznanju *intrinzične* vrijednosti života i njegovom *normativnom* značenju u biotičkoj i kulturnoj ekumeni. Život pripada *kulturi normi* – „normativnoj kulturi” (Normkultur) (Schweidler, 2005), ali u tradiciji i kulturi etosa (Ethoskultur). Ako se danas govori o „društvu znanja” (Bell, 1999) ili „društvu koje uči” (Hargreaves, 2003), zašto ne govoriti o bioetičkom društvu i bioetičkoj ekumeni, kao novom sustavu vrednota o životu. Ona postaje dimenzija novog relacijskog identiteta nastalog u interakciji suvremene biotičke i kulturne ekumene, a koji se oblikuje kao kolonija (antropobiotička ekumena). Prema obilježjima antropobiotičke ekumene, povijesno se može prepoznati odnos biotičke i kulturne ekumene, jer ona je *medij* njihova odnosa.
4. Moderno obrazovanje čovjeku daje objektivno, upotrebno, znanstveno znanje i pripada *kulturi koristi* (Nutzenkultur), ali nedovoljno daje orijentacijskog znanja za snalaženje u suvremenim postmodernim izazovima života. Moderni obrazovni sustav ekološki i bioetički je neučinkovit, a tradicijska znanja zanemarena ili nedostatna. Zato je u institucionalni sustav edukacije nužno uključiti ekološku i bioetičku edukaciju kao proizvodnju orijentacijskog znanja koje će poslužiti za oblikovanje budućeg pravednijeg svjetskog društva – *civilizacije života*, koja će odnos između biotičke i kulturne ekumene održivo interpretirati i prakticirati. Bioetička ekumena jest proces ekološkog civiliziranja društva (kulture).

- To je naročito važno za sveučilišni obrazovni kurikulum (posebice u obrazovanju nastavnika) i znanstvenim istraživanjima. Institucionalno obrazovanje uspješno posreduje modernizacijske ciljeve, pa je sasvim logično očekivati da uspješno sudjeluje u posredovanju bazičnih načela bioetičke edukacije. O važnosti obrazovanja svjedoči i UN-ovo proglašenje u prosincu 2002. godine „desetljeće obrazovanja za održivi razvoj” 2005.-2014., što znači da edukacija nije postigla potrebnu ulogu u društvu.
5. Bioetička ekumena (ključni pojam ekološkog prosvjetiteljstva) istodobno je: *proces* (ekološkog „civiliziranja konflikata” između biotičke i kulturne ekumene), *empirijsko stanje* (postojanje bazičnih bioetičkih načela u kulturnoj ekumeni) i *projekt* (izgradnje konceptualne integracije biotičke i kulturne ekumene). Ona je *dobrovoljna* zajednica ljudi različitih svjetonazora i vjernika različitih religija koji stvaraju i prakticiraju novi duh u ekološkoj svijesti čovječanstva. Njezina ključna pretpostavka nije deskripcija današnjeg čovjeka, nego „slika” čovjeka i društva, antropološka vizija života uopće kao orijentacijska točka bioetičkih normi koje će u antropobiotičkoj ekumeni uravnotežiti biotičku i kulturnu ekumenu.

LITERATURA

- Adorno, T. W. (1997). Napredak. U: Adorno, T. W (ur.), *Kulturkritik und Gesellschaft* (str. 617-638). Frankfurt: Leitbild.
- Amery, C. (1972). *Das Ende der Vorsehung*. Hamburg: Rowohlt.
- Baudrillard, J. (2001). *Simulacija i zbilja*. Zagreb: Jesenski & Turk.
- Bauman, Z. (1996). From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. U: Hall, S. i Gay, P. (ur.), *Questions of Cultural Identity* (str. 18-37). London: Sage.
- Beck, U. (1991). *Politik in der Risikogesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Bell, D. (1999). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Bölts, H. (1995). *Umwelterziehung. Grundlagen, Kritik und Modelle für die Praxis*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Brandt, K. W. (ur.) (1997). *Nachhaltige Entwicklung*. Opladen: Leske&Budrich.
- Cifrić, I. (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija: Prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: IDIZ.
- Čović, A. (2004). *Etika i bioetika*. Zagreb: Pergamena.
- Devall, B. (1985). *Deep Ecology*. Lyton (UT): Gibbs Smith.
- Durkheim, E. (1966). *Obrazovanje i sociologija*. Zagreb: Societas.
- Fanon, F. (1973). *Prezreni na svijetu*. Zagreb: Stvarnost.
- Fetscher, I. (1989). *Uvjeti preživljavanja čovječanstva*. Zagreb: Globus.
- FR – *Fides et ratio* (1999). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Fukuyama, F. (1994). *Kraj povijesti*. Zagreb: HSN.
- Geiger, M. (2006). *Kulturalni ekofeminizam*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Gehlen, A. (2005). *Čovjek. Njegova narav i njegov položaj i svijetu*. Zagreb: Breza.
- Gerlitz, P. (1998). *Mensch und Natur in den Weltreligionen: Grundlagen einer Religionsökologie*. Darmstadt: Primus Verlag.

- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Glaeser, B. (1992). Natur in der Krise? Ein kulturelles Missverständnis. U: Glaeser, B. i Teherani-Kröner, P (ur.), *Humanökologie und Kulturökologie* (str. 49-70). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Gottwald, T. i Klepsch, A. (ur.) (1995). *Tiefenökologie*. München: Eugen Diederich Verlag.
- Görg, C. (1999). *Gesellschaftliche Naturverhältnisse*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Gruen, V. (1975). *Ist Fortschritt ein Verbrecher?* Opladen: Europaverlag.
- Fromm, E. (1984). *Imati ili biti*. Zagreb: Naprijed.
- Haberl, H., Hüttler, W. i Fischer-Kowalski, M. (1997). *Gesellschaftlicher Stoffwechsel und Kolonisierung von Natur*. Amsterdam: G&B Fakultas Verlag.
- Häfele, W. (1995). Zivilisierungsmuster schaffen Ökologiemuster. U: *Jahrbuch Ökologie 1996* (str. 229-236). München: Beck.
- Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the Knowledge Society*. New York: Teachers College Columbia University.
- Heller, C. (1999). *Ecology of Everyday Life. Rethinking Desire for Nature*. Montreal, New York, London: Black Rose Books.
- Hauff, V. (1987). *Unsere gemeinsame Zukunft*. Greven: Eggenkamp Verlag.
- Höffe, O. (1997). Bausteine für ein ökologisches Weltethos. U: Lüttersfelds, W. i Mohrs, M. T. (ur.), *Eine Welt – eine Moral?* (str. 136-155). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Huber, J. (1995). *Nachhaltige Entwicklung*. Berlin: Sigma.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilization. *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Kalanj, R. (2005). *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Kalanj, R. (1994). *Modernost i napredak*. Zagreb: Antibarbarus.
- Kampits, P. (1978). Natur als Mitwelt, U: Schatz, O. (ur.), *Was bleibt den Enkeln? Die Umwelt als politische Herausforderung* (str. 55-80). Graz: Styria.
- Katz, E., Light, A. i Rothenberg, D. (ur.) (2000). *Beneath the Surface: Critical essays in the Philosophy of Deep Ecology*. Cambridge: MIT Press.
- Kösters, W. (1993). *Ökologische Zivilisierung: Verhalten in der Umweltkrise*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Küenzlen, G. (2003). *Die Wiederkehr der Religion: Lage und Schicksaal in der säkularen Moderne*. München: Olzog.
- Küng, H. (1992). *Projekt Weltethos*. München, Zürich: Piper.
- Küng, H. (1995). *Ja zum Weltethos: Perspektiven für die Suche nach Orientierung*. München, Zürich: Piper.
- Küng, H. (ur.) (2001). *Globele Unternehmen – globales Ethos*. Frankfurt: Frankfurter Allgemeine.
- Küng, H. i Kuschel, K. J. (ur.) (1993). *Erklärung zum Weltethos*. München, Zürich: Piper.
- Luhmann, N. (1988). *Ökologische Kommunikation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Macer, D. R. (1994). *Bioethics for the People by the People*. Christchurch: Eubios Ethics Institute.
- Macer, D. R. (1998). *Bioethics in Love of Life*. Tsukuba: Eubios Ethics Institute.
- Meadows, D., Randers, J. i Meadows, D. (2006). *Grenzen des Wachstums: Das 30-Jahre Update*. Stuttgart: Hirzel Verlag.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Piechocki, R. (2002). Altäre des Fortschritts und Aufklärung im 21. Jahrhundert. U: *Jahrbuch Ökologie 2003* (str. 11-37). München: Beck.
- Pllumwood, V. (2002). *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. London: Rutledge.
- Radford Ruether, R. (1994). *Gaia & Gott: Eine ökofeministische Theologie der Heilung der Erde*. Luzern: Exodus.
- Rifkin, J. (1999). *Biotehnoško stoljeće*. Zagreb: Jesenski & Turk, HSD.
- Rifkin, J. (2005). *Doba pristupa*. Zagreb: Alt F4.
- Schäfer, L. (1993). *Das Bacon-projekt: Von der Erkenntnis, Nutzung und Schonung der Natur*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Schiva, V. (1998). *Biopiracy: the Plunder of Nature and Knowledge*. London: Green Books Ltd.
- Schweidler, W. (2005). Der ethische Gesichtspunkt zwischen Norm und Nutzenkultur. U: Čović, A. i Hoffmann, T. S. (ur.), *Bioethik und kulturelle Pluralität: die südosteuropäische Perspektive* (str. 11-26). Sankt Augustin: Academia.
- Senghaas, D. (1998). Politische Rahmenbedingungen für Weltethos. U: Küng, H. i Kuschel K. J. (ur.), *Wissenschaft und Weltethos* (str. 141-160). München, Zürich: Piper.
- Simonis, U. E. (ur.) (2002). *Die Rousseau-Frage – ökologisch definiert*. Berlin: WZB.
- Vatimo, Đ. (1991). *Kraj moderne*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- von Weizsäcker, E. U. (1999). *Das Jahrhundert der Umwelt*. Frankfurt, New York: Campus.
- Wohanka, S. (2002). Der selbstbezügliche Geschichtsprozess – oder: Die Frage nach den Alternativen im Umgang mit der Natur. U: *Jahrbuch Ökologie 2003* (str. 61-93). München: Beck.
- Ziehe, T. (1991). *Zeitvergleiche: Jugend in kulturellen Modernisierungen*. Weinheim, München: Juventa-Verl.

BIOETHICAL ECUMENE: NEED FOR ORIENTATIONAL KNOWLEDGE

Ivan Cifrić

Summary

The notion of bioethical ecumene and a need for a change in the educational system is being elaborated in this study. A need for ecological enlightenment and ecological civilization has rose from the process of globalisation and socio-ecological crisis. Its main component is bioethical education.

The relation between nature and culture is being observed through the notions of biotical and cultural ecumene. By colonizing the biotical ecumene the anthro-po-biotical ecumene is created – the world of colonies, which is systematically enlarged, so the already colonized in biotical and cultural ecumene is being re-colonized. Those ecumenes have their material structures, but they lack the common spiritual structure. Bioethical ecumene is spiritual structure that connects them. With the progress in the modern era, the conflict between biotical and cultural ecumene is increasing too, in which the life, as a common good of all different cultures of modern humanity, is endangered.

Life is missing its sacral component, so the normative meaning of life is to be established.

This is possible due to adequate ecological and bioethical education. The educational system of modern society gives priority to education and not to upbringing, so it produces the educational deficit. The scientific knowledge (Wissenschaftswissen) is not effective enough to overcome the ecological conflicts, the orientation knowledge (Orientierungswissen) is necessary in this case. Bioethical education makes possible the orientation knowledge and overcoming the “culture of need” (Nutzenkultur) in favour of “normative culture” (Nornkultur).

Bioethical ecumene can be observed in a sociological view as a process (of the ecological civilization of conflicts between biotical and cultural ecumene), as an empirical state (of basic bioethical principals in cultural ecumene) and as a project (of establishing conceptual integration of biotical and cultural ecumene).

Key words: *bioethics, education, ecumenes: anthro-po-biotical, biotical, bioethical and cultural, ecological enlightenment, scientific knowledge*

BIOETHISCHE ÖKUMENE: BEDARF AN ORIENTIERENDEM WISSEN

Ivan Cifrić

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird der Begriff der bioethischen Ökumene begründet, sowie die Notwendigkeit einer Änderung im Bildungssystem.

In der Globalisierung und der sozioökologischen Krise ist ein Bedarf an ökologischer Aufklärung und ökologischer Zivilisierung entstanden. Die bioethische Ausbildung ist ein Bestandteil davon.

Das Verhältnis zwischen Natur und Kultur wird durch die Begriffe der biotischen und kulturellen Ökumene betrachtet. Durch die Kolonisierung der biotischen Ökumene entsteht eine anthropobiotische Ökumene – eine Welt der Kolonien, die systematisch größer wird, so wird das bereits kolonisierte in biotischer und kulturellen Ökumene kolonisiert.

Die Ökumenen haben ihre eigenen materiellen Strukturen, sie haben jedoch keine gemeinsame geistige Struktur. Die bioethische Ökumene ist deren verbindende geistige Struktur.

Mit dem Fortschritt in der Epoche der Moderne steigert sich der Konflikt zwischen der biotischen und der kulturellen Ökumene, in diesem Konflikt wird das Leben als das gemeinsame Gut aller verschiedenartigen

Kulturen der modernen Menschheit bedroht. Das Leben wurde desakralisiert, deshalb ist es notwendig, eine normative Bedeutung des Lebens zu erstellen. Dies lässt sich durch eine adäquate ökologische und bioethische Ausbildung durchführen.

Das Bildungssystem der modernen Gesellschaft gibt Vorrang der Ausbildung und nicht der Erziehung und produziert somit ein Bildungsdefizit. Das Wissenschaftswissen ist nicht effizient genug, um ökologische Konflikte zu überwinden, man braucht ein Orientierungswissen. Durch bioethische Ausbildung wird ein Orientierungswissen ermöglicht, sowie die Überwindung einer Nutzenkultur zu Gunsten einer Normkultur. Aus der soziologischen Sicht kann man die bioethische Ökumene auf folgende Weisen betrachten: als einen Prozess (der ökologischen Zivilisierung von Konflikten zwischen der biotischen und der kulturellen Ökumene), als einen empirischen Zustand (der bioethischen Basisprinzipien in der kulturellen Ökumene), als ein Projekt (der Erbauung von konzeptuellen Integration der biotischen und der kulturellen Ökumene).

Schlüsselwörter: *Bioethik, Bildung, Ökumenen: die anthropobiotische, die biotische, die bioethische und die kulturelle, ökologische Aufklärung, Wissenschaftswissen*